

СХІДНІ КРЕСИ В ПОЛЬСЬКІЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ (1914-1925 РР.)

Olga Bilobrovets. Kresy Wschodnie in Polish public and political opinion.

The notion of Kresy Wschodnie till nowadays remains one of the most arguable matter and is not clearly determined among historians and politicians, that's why has a reflection in present and influences public and political life in modern countries.

In the article the meaning of this territory is analysed as well as its perception in collective conscience, use of Kresy Wschodnie in political plans by Polish parties, also in Polish public and political opinion in times of World War I and at the beginning of formation of independent Poland.

Polish socio- political opinion during the World War I and at the beginning of formation of independent Poland, namely Second Polish Republic, reflected main views, concepts, plans of Polish parties and had practical value for determination of Polish borders.

Kresy Wschodnie was considered by Poles as ancient Poland and according to them this native land was full of strong-willed, talented people, who glorified Poland. The Poles who lived on eastern lands and belonged to Russia after the division of Poland kept trying to restore the Polish state system. November and January uprisings in XIX century, intense work and formed political parties implied to join these lands to the future state of Poland.

World War I gave hope to Poles for gaining autonomy and independence. Authority appeals to the Polish nation in Russia, Germany and Austria-Hungary were referred to Poles to support ruling establishment. Different foreign policy: pro-Russia and pro-Austria- Hungary; different ideological attitudes and directions did not stop Polish political forces from joining for creating their own state after Germany and Austria-Hungary made a Declaration of Independence for Kingdom of Poland in November 5, 1916, as well as Russian Provisional Government Appeal of acknowledgement of independent united Poland in March 1917.

The appearance of independent Poland after World War I forced topical issues to be solved: to define eastern borders, status of Kresy Wschodnie, political attitude towards people on these lands. This matter had two main directions. Endecja was pro-Russia and considered Russia to be an ally in future war with Germany. The National Democracy programme meant restoration of Polish lands from 1772. This included western Ukrainian lands (Kiev region, Volyn, Podil, Galicia), some part of Lithuania and Belarus. However, proclamation of new rules of international life by American President Woodrow Wilson, which were supported by Entente countries, the policy of Left governments put conditions that Endecja agreed to the part of eastern territory defined by Treaty of Riga. The policy of land incorporation was aimed at making a country nationally similar and could become an ally to Russia. This explains why Endecja did not suggest maximum territorial programmer at the east and could compromise with Russia. Lots of scientists a political figure explained such position for negotiation at international level.

According to Lefts forces regarding Kresy Wschodnie, namely Polish Socialist Party, and thier leader J. Pilsudski, Ukrainians, Belarusians and Lithuanians could form their own independent states, which would become a buffer between Poland and Russia. This would make an utmost interest of Poland. One more acceptable variant would work for Lefts if Poland created a federation with Ukraine, Lithuania and Belarus. Although, in theory it implied work within political parties. In practice first Left government wanted to preserve Polish state interests and provide rights for national minorities on eastern lands. Right forces that came to rule in 1923, changed the policy according to their point of view.

Key words: Kresy Wschodnie, Polish public and political opinion, World War I.

Погляд на проблему Східних Кресів як окраїн польських територій колишньої Речі Посполитої має проєкцію в сучасність і впливає на суспільно-політичне життя нинішніх держав. Різні ставлення правих і лівих польських політичних сил до визначення кордонів між Польщею і Україною після Першої світової війни, асиміляторська політика щодо національних меншин у Польщі в міжвоєнний період, трагічні події міжетнічної боротьби на Волині в роки Другої світової війни та інші складні й не вповні досліджені питання використовуються сучасними політичними силами, зокрема польськими і

українськими правими, що підвищує суспільну напругу й може викликати непорозуміння між державами.

Проблематику Східних Кресів у період відродження польської державності і формування її політики (1914-1925 рр.) розглядали політики, громадські діячі, публіцисти і науковці того часу, зокрема Р. Дмовський [1], М. Наленч-Добровольський [2], Й. Бартошевич [3], М. Слюбіш [4], Л. Василевський [5] та ін. Східну політику Польщі стосовно України, Білорусії і Литви детально розглянув польський історик А. Деруга [6]. До питань нового осмислення ролі і значення цього краю для Польщі, використання його у планах польських політиків звертаються сучасні українські польські історики – А. Чубінський [7], П. Еберхардт [8], Я. Куронь [9] та ін. Але недослідженим залишається питання сприйняття, значення та використання Східних Кресів у політичних планах польських партій та польській суспільно-політичній думці часів Першої світової війни, а також у перші роки утворення незалежної Польщі, чому й присвячена дана стаття.

Визначення поняття «Кресів», їх географічний простір точно до сьогодні не означені. В ілюстрованій енциклопедії Тшаски, Еверта і Михальського загалом визначено, що «це територія на окраїнах польської держави» [10, с. 7]. Пізніше це поняття уточнювалось, доповнювалось і прийнято вважати, що це «простір, розташований на схід від компактної етнічної польської території. Зазвичай до Східних Кресів зараховують територію етнічної Білорусії, Литви, України, південно-східної Латвії, на яких проживало багато поляків і на яких польська культура відіграла важливу роль, як у матеріальному, так і в духовному відношенні» [8, с. 29].

Ці території були частиною колишньої Речі Посполитої. Галичина і Західне Поділля стали частиною Польської держави у XIV ст., а решта українських земель увійшли до складу Великого князівства Литовського. Об'єднання всіх українських земель під владою Польщі відбулося після Люблінської унії у XVI ст. За цей час провідна верства українського суспільства – шляхта – перейняла католицьку віру, польську мову звичаї. Долучившись до участі у державному житті, шляхта, що володіла активним виборчим правом, почала усвідомлювати себе частиною політичної нації. Найкраще ці погляди висловив С. Оріховський, відомий публіцист того часу, вихованець п'яти європейських університетів, який ренесансну ідею патріотичної любові до своєї держави пов'язував з усвідомленням свого руського походження. Витворюється образ шляхтича «руського за походженням, польського за національністю» [11, с. 52].

Саме ця верства стала об'єднуючою у всій Речі Посполитій, виразником і провідником державно-національної єдності. На всіх просторах польської держави шляхта почувалася єдиною у національному, мовному і релігійному значеннях [8, с. 32]. Формування козацької верстви, її боротьба за свої права і державницькі прагнення, воєнні невдачі Польщі та її ослаблення призвели до поділу її території сильнішими сусідами. Втрата Польщею незалежності та входження її частини до Російської імперії визначили специфіку подальшого національного розвитку. Політика русифікації у XIX ст., особливо після листопадового і січневого повстань, зменшила польські впливи, однак знищити їх не змогла.

польській літературі територія Кресів поставала як загадковий край, Дике поле, на якому сформувався міф про сміливого польського лицаря, де народилися герої польського духу, які своїм талантом і відвагою пізніше прославили Польщу в усьому світі. Йоахим Бартошевич у 20-х рр. XX ст. писав, що східні краї, здавна прилучені до Польщі і сьогодні для поляка з понад Вісли мають смутне, часто фальшиве уявлення і поняття. Він знає про них щось із давньої історії, але не розуміє істотного значення історичних фактів. В уявленні кожного пересічного поляка поставали великі литовсько-

руські простори, покриті густою млою романтичної таємничості, поетичності і фантастичної грози. Під традиційною декорацією потужних кролев'ят, пишних магнатів, бунтівників, гайдамаків і різунів гинув образ реальної дійсності. «Так було давно, і так є зараз. Сьогодні ще гірше, ніж раніше, оскільки багато фактів забулося, які могли б виправити ці уявлення» [3, с. 5].

Марцелій Налєч-Добровольський оспівував польський творчий геній, який перебував у цьому краї завжди. Він зазначав, що, незважаючи на варварський розділ держави сусідами, польський дух вольності, свободи людини і громади повністю зберігся і навіть серед нечуваних поразок і розділів зміцнився, набув гартівного блиску, поетичного щита перейшов у реальність і боровся за перемогу. Автор визначав, що значення цього краю для материнської Польщі полягає у тому, що Креси підставили своє плече Я. Ходкевичем, С. Жолкевським, Т. Костюшком, Е. Ружицьким, Ю. Пілсудським та іншими, зміцнюючи і розвиваючи батьківщину, підносячи її до високого рівня свободи творами А. Міцкевича, Ю. Словацького, А. Мальчевського, С. Гоцинського, зміцнювали його містичною вірою польської місії і вічної справедливості [2, с. 8].

започаткованому в Києві у 1914 р. польському двотижневику «Kłosy Ukrainiskie» у вступній статті щодо завдань нового видання редакція звертається до великих піснярів Польщі на Східних Кресах і пише, що «майбутнє цього краю не може формуватися без зусиль польського населення, яке повинно долучитися до його розквіту. «Ми хочемо вдарити у дзвін, запалити вогонь культури. Саме з України і Литви черпали своє натхнення наші великі пророки і наш Генріх Сенкевіч» [12, с. 1].

М. Ролле присвятив Східним Кресам брошуру під назвою «Кохаймо наші східні креси». Він визначав їх незаперечну належність Польщі, особливо двох міст, в яких найбільше відбилися польська культура і польська душа – Львова і Кам'янець-Подільського. Більше уваги автор надавав останньому місту, підкреслюючи його польськість. Ролле писав, що Східні Креси в історії Польщі відіграли славу і почесну роль, вони стали колискою для надзвичайно сильних характерів, часом навіть трохи авантюристичних, однак завжди люблячих свою батьківщину і готових віддати за неї своє життя. Цей край часто грабувався. Після принесення цивілізації на ці землі почалися набіги і грабежі татар, які забирали ясир. Спеціальні умови життя витворили окремих тип чоловіка, незвично практичного і економного, часом авантюристичного, що не випускав з рук нагайки в умовах постійних набігів, проявляв мужність і безстрашність і притягував своєю силою місцевих наречених [13, с. 3].

Вирішення польського питання, прагнення державного відродження стали актуальними і очікуваними під час Першої світової війни. З'являються публіцистичні, наукові матеріали, присвячені Східним Кресам. Поляки проросійської орієнтації, натхненні відозвою Верховного головнокомандуючого, Великого князя Миколи Миколайовича «До поляків» обґрунтовують єдність польського і російського народів спільним слов'янським походженням. В «Kłosach Ukrainiskich» була розміщена стаття публіциста Т. Гаржа «Нехай живе слов'янщина». Автор пише, що слова про єдність польського і російського народів гучним відлунням відбиваються від Карпатських гір до берегів Адріатичного моря. Він наводить приклад, коли на пам'ятному зібранні 30 травня

1865 р. Слов'янському клубі у Відні присутні, зайшовши у зал, зупинились вражені перед великого розміру картиною на сцені із зображенням Грюнвальдської битви. Слова захвату зірвалися з вуст усіх присутніх: «Нехай живе слов'янщина». Тому, зазначає автор, віримо, що збудуться слова Верховного головнокомандуючого Миколи Миколайовича: «Настав час, у якій мають ожити надії ваших батьків» [14, с. 6].

Центральні і місцеві російські газети у перші дні війни друкували багато матеріалів, присвячених Польщі, в яких стверджувалось, зокрема, що «треба подолати

вікову ворожнечу між росіянами і поляками на приєднаних до Росії територіях, що настав виключний момент і слов'янський світ почув особливі, виключні акорди: полякам пропонувалось спільно з росіянами переглянути старі сторінки історії і внести в них суттєві зміни. «Нехай зітруться кордони, які розірвали на частини польський народ і нехай з'єднається він воедино під скіпетром російського царя» [14, с. 1].

Разом з тим, частина політиків і публіцистів, орієнтуючись на блок центральних країн – Німеччину і Австро-Угорщину – у Першій світовій війні, робили акцент на відмінностях російської і польської душі, які найбільше проявилися на Східних Кресах. Мар'ян Слюбіш на початку війни відзначив особливість розташування Польщі на межі східного і західного світів. Він наголошував на відмінностях двох народів у приналежності до візантійської і римської культур, різних мов і релігії. Визначав також колонізаційні спрямування, як Польщі у свій час, так і Росії, однак відмінність, як він вважав, полягала у цивілізаційній колонізації поляків і асиміляторській, загарбницькій, азійській колонізації росіян [4, с. 12].

На різниці між росіянами і поляками наголошував відомий публіцист і громадський діяч Євгеній Старчевський. Він писав, що російська душа – це слов'янсько-татарсько-візантійський витвір, а поляки – слов'янсько-західноєвропейський; одна – колективістська, інша – індивідуалістична; одна залюблена у відірвані від життя образи, друга – в європейські естетичні форми, в яких шукає узгодження ідеалів з дійсністю. Однак Росія могла би бути великою національною і централізованою державою в етнографічних межах. Але це означає її поразку на кресах. «Катаклізм, який стався в Росії під час нинішньої війни, зруйнував її матеріально, розбив на частини і переорав так глибоко, що можна говорити про нову еру на Сході Європи. Одним помахом рухнув той колос на глиняних ногах, який століттями утискував людей, що в ньому проживали. І російський народ, випаливши в собі всю кількості гнилість самодержавства, ознак візантійства і татарського ярма, зможе духовно, матеріально і морально відродитися» [16, с. 31].

Революційні рухи, які охопили Європу, завершення Першої світової війни, новий порядок формування міжнародних відносин зумовили розпад Російської і Австро-Угорської імперій і утворення низки незалежних держав. Відроджена у 1918 році польська держава – Річ Посполита – постала перед проблемою визначення кордонів. У цьому відношенні знову актуальним стало питання Східних Кресів. Незважаючи на різні ідеології і напрямки своєї діяльності, найбільші польські партії під час війни ставили своїм завданням відновлення польської державності. Разом з тим, після утворення держави у польських партій було різне бачення і політичні плани щодо Східних Кресів та визначення кордонів.

Новостворена Польща була поміщицько-буржуазною державою, в якій знайшли відображення два важливі моменти: 1) на противагу іншим капіталістичним державам землевласницький капітал відігравав особливо важливу роль в економіці; 2) серед польських поміщиків першість мали поміщики зі Східних Кресів – Литви, Білорусії, України, які мали вищу політичну активність, ніж землевласники з Великопольщі і Королівства. Стосовно своєї кресової політики Польща відігравала певну роль у міжнародному масштабі [6, с. 18].

Народова демократія (ендеки) на чолі зі своїм лідером Романом Дмовським у досягненні мети створення власної держави була проросійськи орієнтована. У своїй територіальній програмі вони виходили з того, що поляки не повинні послаблювати Росію, що вона має бути союзником у майбутній війні з Німеччиною. Лідер народівців прагнув до побудови держави національно однорідної, яка була б союзницею Росії. Тому

ендеки не висували максимальної територіальної програми на сході і були схильними до компромісів з Росією [7, с. 52].

відношенні до Кресів політика польської держави залишалася стабільною і передбачала відродження Польщі в історичних межах, тобто до 1772 р. Р. Дмовський обґрунтував правильність рішення Тимчасового уряду про визнання права Польщі на незалежну державу. Він писав у своїх працях, що з усіх змін, які настали в Росії протягом війни, найбільшою стала революція і була одна певна річ: Росія не повернеться до своїх давніх кордонів на заході. «Визнавши незалежність Польщі, Тимчасовий уряд проявив не революційну імпульсивність, а розумно визнав історичну необхідність» [1, с. 128].

Залишалось питання кордонів між Росією і Польщею. Це питання було достатньо складним. Лідер народовців вважав, що були поляки, які відстоювали історичне право на всі території Литви, Волині, Поділля і Київщини, аж до Дніпра. Натомість деякі росіяни спирали свої претензії на фальшиву статистику і фальшиву теорію і хотіли б провести кордони по лінії самого Королівства Польського. Вони не усвідомлювали, що під час війни російські впливи на цій території зникли разом з російською армією, не залишивши сліду. Він твердив, що «значна частина історичної Польщі повинна залишитись за межами польської держави, але вона має зайняти ті провінції, в яких західна (польська) цивілізація пустила глибоке коріння, де польське населення є кількісно значним, або переважно католицьким. Жодна держава, крім польської, не може ефективно управляти цим краєм і розвивати його. Якщо ці умови будуть виконані, то польська держава повинна зайняти Ковенську, Віленську, Гродненську, більшу частину Мінської губернії Волинь. Цей справедливий поділ спірної території найкраще відповідав би потребам мешканців і найкраще забезпечував би приятельські стосунки між Росією і Польщею в майбутньому» [1, с. 269].

Ціла низка публіцистів і науковців, часто на замовлення ендеції, для виступів політиків на переговорах з країнами Антанти, обґрунтовували необхідність визнання Східних Кресів у складі новоутвореної польської держави. Геофізичне обґрунтування єдності Литви і Русі з польською державою зробив професор Євгеній Ромер. У праці «Польська земля і держава» він зазначав, що Русь довго мала зверхність у культурі над Польщею і Литвою. Але організаційна сила не йшла з Русі, вона виходила з Литви і Польщі. Русь була переважно степовою державою, тим коридором, «брамою народів», якою йшли організовані орди. Степовій Русі не вистачало сил, щоб чинити дієвий опір. І тільки лісова Литва і Польща могли його зупинити. Крім зовнішніх були і внутрішні причини слабкості Русі. На значних її просторах був достатньо одноманітний клімат, натуральне господарство і матеріальна культура. Це стало причиною тим більшої господарської залежності, чим вищою була духовна культура народу і нижчі комунікаційні можливості. Мало земель у світі, де б льодовики затримались так довго, а коли вони розтанули, то перетворили територію на суцільне бездоріжжя. Він писав, що немає нічого дивного, що Русь час від часу через відсутність доріг розпадалася на окремі частини.

Далі з метою порівняння Є. Ромер описує польські землі. «Польща Пястів мала зовсім інші умови. Це була країна передгір'їв, долин і озер, а при сходженні льодовиків води текли до трьох морів (Німецького, Балтійського і Чорного). Тому зрозуміло, що Русь культурно була вище за Литву, але політично підпорядковувалась їй. Зрозуміло також, що всі обхідні дороги – Дністер, Прип'ять, Буг – тяжіли до польських «великих долин» і Русь була підпорядкована політично Польщі» [17, с. 21].

Політичне значення для Польщі Східних Кресів відзначав прихильник народних демократів, політичний і громадський діяч, редактор газети «Dziennik Kijowski» Й. Бартошевич. Він характеризував стан польських східних земель під час існування

Речі Посполитої. До території Польщі, яку було затверджено Ризьким договором 1921 р. і рішенням держав-переможців у війні, у 1923 р. не увійшли Литва Ковенська з частиною Віленщини і Сувальщини, вся Мінська, Могилівська, Вітебська області, польські Інфланти, що увійшли до утвореної Латвійської держави, значна частина східної і південної Волині (давні повіти – Житомирський, Овруцький, Заславський, Старокостянтинівський, весь Звягельський і половина Острозького) і давні російські губернії: Київська і Подільська. Він вважав, що існуючі кордони не відповідають тим рекомендаціям, які давав Польський національний комітет у Парижі. Легковажна польська експедиція Ю. Пілсудського 1920 р. привела до Ризького договору, який був невідповідний для Польщі. Автор навів статистику населення за національностями. У підсумку найбільша кількість українців проживала у Волинській (68,3 %) і у Львівській (38,8 %) землях, на інших територіях їх чисельність була меншою за 50 %. Як висновок, він вважав, що переваги поляків у цьому слабо заселеному краї можна було досягти у короткий час [3, с. 26].

Й. Бартошевич зазначав, що східні землі були включені до Польщі на підставі програми інкорпорації, що означало їх інтеграцію до польської держави. Це відбулося через великі труднощі і всупереч програмі, якою керувалися у Польщі з моменту виникнення держави до 1923 р. представники лівих сил, які керували Польщею. Вони прагнули до утворення з литовсько-руських земель давньої Речі Посполитої окремих державних одиниць, які б перебували з Польщею у федеративному зв'язку. Політика лівих урядів щодо Східних Кресів визнавала незалежність Литви і приєднання до неї колишніх польських територій. Зв'язок Ю. Пілсудського і С. Петлюри мав таємні домовленості. Причини неврахування в Ризі програми Національного Комітету (Р. Дмовського) щодо південно-східних кордонів Польщі (не включено південні повіти Волині й західні повіти Поділля з Проскуровим і Кам'янцем) треба шукати в таємному квітневому договорі з Петлюрою [3, с. 27].

Ліві уряди на східних польських територіях прагнули до підтримки національних рухів, розвитку їх освіти і мови. Ця політика, на думку ендеків, не відповідала інтересам Польщі. Вони вважали, що виникнення окремих незалежних держав на східних польських територіях приведе не до посилення Польщі та її впливів, а до їх зникнення. Наголошуючи на значенні східних земель для Польщі, Бартошевич нагадував, що світова війна скасувала акт поділів Польщі і тим самим санкціонувала історичне право Польщі. Таким чином, Польща мала формальне право на включення до своєї державної території всіх земель, які належали їй до 1772 р. Правда, під впливом доктрини американського президента Вільсона, до визначення результатів війни і накреслення нової карти Європи було взято не історичний принцип, а нове положення про свободу народів. Разом з тим з цього не випливало, що історичне право народів і держав втратило свою силу. «Жодна доктрина не може перекреслити історії і наслідків, що з неї витікають. Польща повинна бути тільки територіально великою державою, а це означає, що вона не може бути без литовсько-руських земель» [3, с. 27].

Зауваження щодо східних кордонів Польщі з точки зору їх оборонності зробив у своїй праці М. Жегота-Янушайтіс. Закінчення війни стало визначальним для поляків і важливим для встановлення її кордонів, виходячи із стратегічних умов існування і розвитку. Тривалість миру повинна забезпечуватись статутом союзу народів, однак досвід вчить, що сильнішими виявляються права життя і прагнення до розвитку, ніж писані статuti. До того ж, відносини на сході Європи – зауважував він – ще довго будуть невизначені і найменше підпорядковані ідеям союзу народів. Тому Польща, вірячи у перемогу передових ідей Вільсона, все ж повинна прагнути до утворення таких кордонів,

які з військового погляду забезпечать їй мир і переваги на випадок війни зі східним варварським сусідом [18, с. 1].

М. Жегота-Янушайтіс зазначав, що політичні ідеї у справі польських кордонів на сході повинні узгоджуватися з військовою необхідністю, оскільки політика залежить від державної і військової сили. Політичні експерименти на тілі польського народу, що не спираються на реальну економічну і культурну силу та фізичні переваги, рано чи пізно створять сприятливий ґрунт для варварського загарбання Сходу чи Заходу, будуть викликати ще сильніший апетит і хтивість сусідів. Тому першочергово необхідним було, щоб галицький фронт міг бути природно пов'язаний з системою оборони, що спирається на запливи Прип'яті. «Ключем до цього є збереження для нас р. Горині разом з трійкою волинських твердинь (Рівне, Дубно, Луцьк), які відмінно використовуються для зв'язку поліських боліт з обороною східної і середньої Галичини. Важливою є також територія між Збручем і Смотричем» [18, с. 2].

До питання східних кордонів звертався і професор Ян Чекановський. Він підготував декілька статей на цю тему для виступу Р. Дмовського, як голови Польського національного комітету в Парижі, для польської делегації на конференціях у Парижі й у Ризі. Я. Чекановський зазначав, що для визначення польського розселення користувався картами проф. Є. Ромера і статистикою перепису 1919 р., а для Волині й Поділля – Всеросійським переписом 1897 р. Важливість підписання миру в Ризі визнали широкі маси поляків. Більшість побачила в них гарантію миру, необхідну для відбудови зруйнованого краю. Автор вважав, що стосовно визнання кордону було багато застережень з боку поляків, які проживали за демаркаційною лінією, тому заключення миру – це тільки етап у формуванні польської політичної думки. З цього погляду підписання миру стало доленосним. Польське суспільство змушене було організовуватись у складних умовах. Він пише, що «в період демократизації ХІХ ст., яка відбувалась у найтяжчих умовах, всупереч демократичним гаслам нав'язаним полякам зовні з деструктивною метою, нам вдалося зберегти не тільки спадковість традицій шляхетської Речі Посполитої з Польщею ХХ ст., але також і розширити польську етнографічну територію до розмірів, які перевищують успіхи найкращих періодів Речі Посполитої». Професор Чекановський вважав, що для формування суспільної думки по відношенню до питання східної політики, з метою справитись із політичним романтизмом всередині краю та в ім'я необхідності розв'язання конкретних питань, суспільство повинно було пережити всю грізну боротьбу 1920 р. Польща виявилася затиснутою між Німеччиною і Радянською Росією. Спроби усунутись із цієї системи виявилися безплідними, і від внутрішньої політики Польщі залежить, чи зможе вона протистояти цим силам [19, с. 109].

Іншої позиції стосовно визначення східних кордонів і ставлення до національних меншин дотримувались ліві сили, зокрема Польська соціалістична партія (ППС) на чолі Юзефом Пілсудським і Польська соціал-демократична партія (ППСД). Особливо сильний вплив на східну політику як начальник держави мав Ю. Пілсудський. Він вважав: «Схід – це двері, які відчиняються і зачиняються і все залежить від того, хто і як широко з силою їх відкриє» [7, с. 106]. У меморіалі, підготовленому пілсудчиками від Правління Партії польської демократичної політики від 05.10. 1918 р. до Регенційної Ради містилась програма стосовно східних територій Польщі, в якій було сформульовано положення щодо федеративного устрою Польщі. Зазначалось, що найпростішим вирішенням справи була б відбудова давньої Польщі на засадах сучасного федералізму: в формі унії Польщі, Литви, Білорусії й України.

Роман Кноль, офіційний представник Польщі щодо українських справ, у 1918 р. виступав як послідовний і впевнений федераліст. Він запропонував концепцію т. зв.

рівноваги: «Наші суперечки з Україною мають бути вирішені полюбовно, що буде можливим після усунення Німеччини від антипольської діяльності в Україні, впровадження в її політику більшої поміркованості і зречення претензій на польські землі Холмщини, Підляшшя, польського Львова і всіх земель зі змішаним населенням. Лінія рівноваги залишила б в Україні стільки поляків, скільки українців у Польщі, що стало б підставою для майбутніх кордонів». Талановитий публіцист ППС Т. Голувко стосовно східних кордонів писав, що «Польща зацікавлена у виникненні самостійної української держави, яка б у такий спосіб ослабила Росію» [6, с. 128].

Відомий речник ППС, політичний і державний діяч Леон Василевський присвятив питанням політики Польщі щодо східних земель низку статей і брошур. Він писав, що проблеми кресів це не лише польські проблеми. В Європі від південного сходу до північного заходу скрізь існує питання «кресів», пов'язане із справою національних меншин, які відігравали значну роль у політиці держав і вимагали вирішення. Василевський зауважував, що державні кордони не відповідають точному мовному розмежуванню народів, що значна кількість населення, яке говорило окремою мовою і належало до окремого народу, входить до держав, у яких переважає населення з іншою мовою й іншою національністю. Великі держави, які включили у свої межі низки національних територій, розпадаються. Виникають нові держави, які забезпечують права поневоленим народам. У зв'язку з цим національні утиски, що панували у світі, значно зменшилися, але не зникли остаточно, оскільки не всі народи утворили свої національні держави. Історичний розвиток, безсумнівно – вважав Василевський – буде йти у тому ж напрямку і надалі, і з впевненістю можна передбачити, що розпадеться «потворний зліпок різних народів, які утворили Союз радянських соціалістичних республік, що тримається разом силою» [5, с. 22].

Він виділив на території Польщі національні екстериторіальні меншини, які існували незалежно, оскільки ніде не мали компактної області проживання і були розпорошені по всій території. Це насамперед євреї. Територіальні національні меншини складали меншість населення всієї держави, але на певних територіях становили більшість. Такими меншинами на Східних Кресах були литовці, білоруси й українці. Виходячи з цього, він вважав, що державна політика Польщі щодо кресів повинна мати на меті утвердження і зміцнення держави через врахування потреб й інтересів усіх груп населення, а не тільки польської національності.

На його думку, з програми кресової політики повинно бути усунуто все, що приводило б до переслідувань чи обмежень прав різних національностей, оскільки ніколи ще політика обмежень і перешкод не була на користь державі. Тому Польща повинна вжити всіх засобів, що не протирічили б державній політиці, щоб викликати у національних меншостей довіру і прихильність. Повноправність громадянських, культурних й економічних інтересів національних меншин повинна була стати національною програмою держави, яка дбає про власний нормальний розвиток і своє майбутнє. «Тільки на підставі виконання такої програми ми маємо право сподіватися від національних меншин на кресах широкого лояльного ставлення до Польщі» [5, с. 28].

Таким чином, польська суспільно-політична думка щодо Східних Кресів під час Першої світової війни і в перші роки утворення незалежної польської держави – Другої Речі Посполитої – відбивала основні погляди, концепції, плани польських політичних партій і мала практичне значення для визначення її кордонів. Східні Креси, як частина давньої Польщі, в ув'язненні поляків були краєм сильних духом, волею і талантом особистостей, які прославляли Польщу. Прагнення до відновлення державності залишалося в поляків на східних територіях і після розділу Польщі у складі Росії. Перша світова війна дала полякам надію на одержання автономії і незалежності. Різні

зовнішньополітичні орієнтації – проросійська і австрофільська, – різні ідеологічні установки і спрямування не завадили польським політичним силам об'єднуватись у питанні необхідності побудови власної держави.

Утворення незалежної Польщі після світової війни зробило актуальним питання визначення східних кордонів, статусу Східних Кресів і політики щодо населення цих територій. У цьому питанні виявилось два основних підходи. Програмою Народової демократії передбачалось відновлення Польщі у межах 1772 р., що означало включення західноукраїнських земель (Київщини, Волині, Поділля і Галичини), частини Литви і Білорусії до Польщі. Однак проголошення нових принципів міжнародного співжиття, політика лівих урядів створювали умови, в яких ендеція згоджувалася на включення лише частини східних земель, визначених Ризьким договором. Політика інкорпорації земель мала сприяти перетворенню держави на однорідну у національному відношенні країну.

Позиція лівих сил щодо Східних Кресів, зокрема Польської соціалістичної партії і їх лідера Ю. Пілсудського передбачала, що найкориснішим для Польщі було б надання можливості українцям, литовцям і білорусам створити свої незалежні держави, які б стали буфером між Польщею і Росією. Ще одним прийнятним варіантом для лівих сил було створення федерації Польщі, Литви, Білорусії й України. Проте здебільшого це було в теорії політичних партій.

Dmowski R. Polityka polska I odbudowanie państwa. Z dodatkiem memoriału „Zagadnienia środkowo-i wschodnio-europejskie” i innych dokumentów z lat 1914-1919 / R. Dmowski. – W-wa, 1926. – 533 s.

Nalęcz-Dobrowolski M. Polski lud i kresy wschodnie / M. Nalęcz-Dobrowolski. – Kijów, 1917. – 30 s.

Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski / J. Bartoszewicz. – Warszawa, 1924. – 40 s.

Slubisz M. Polska między wschodem i zachodem / M. Slubisz. – Kraków, 1914. – 20 s.

Wasileski L. Sprawa Kresów i mniejszości narodowych w Polsce / L. Wasileski. – W-wa : Wyd-wo Warszaw. Oddziału T-wa Un-tu Robotniczego, 1925. – 24 s.

Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919) / A. Deruga. – Warszawa : KIW, 1969. – 331 s.

Czubiński A. Problem granic odrodzonego państwa polskiego w działalności Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1922 / A. Czubiński // Problem granic i obszaru odrodzonego państwa polskiego (1918– 1990). – Poznań, 1992. – S. 49-70.

Eberhardt P. Kresy Wschodnie – granice, terytorium, ludność polska / P. Eberhardt // Europa nie prowincjonalna: Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Ukraina, schodnie pogranicze III Rz. W latach 1772-1999) / Praca zbiorowa pod red. Krzysztofa Jasiewicza. – Warszawa ; Londyn : In-t Studiów Politycznych PAN, 1999. – S. 29-39.

Куронь Я. Поляки та українці: важкий діалог / Куронь Я. – К. : Дух і Літера, 2012. – 264 с.

Fraz Z. Kresy i pogranicze / Z. Fraz // Kresy i pogranicze / Historia, kultura, obyczaje. – Olsztyn : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1995. – 266 s.

Яковенко Н. М. Нарис історії України / Н. М. Яковенко ; Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут Критики. – К. : Критика, 2009. – 584 с.

Kłosy Ukraińskie. – Kijow. – 1914. – № 1. – S. 1-2.

Rolle M. Kochajmy nasze wschodnie kresy / M. Rolle. – Lwów : Nakład Rady Parafialnej, 1919. – 16 s.

Kłosy Ukraińskie. – Kijow. – 1914. – № 9-10. – S. 5-6.

Жизнь Вольни. – Житомир. – 1914. – 5 августа. – С. 1.

Starczeski E. Polska a państwa centralne / E. Starczeski. – K., 1918. – 56 s.

Romer E. Polska ziemia i państwo / E. Romer. – Lwów, 1917. – 76 s.

Żegota-Januszajtis M. Strategiczne granice Polski na Wschodzie / M. Żegota-Januszajtis. – W-wa : Nakł. Księgarni Wojskowej, 1919. – 8 s.

Czekanowski J. Wschodnie zagadnienia graniczne Polski i stosunki etniczno-społeczne / J. Czekanowski. – Lwów, 1921. – 144 s.